

ZAGADNIENIA OGÓLNE

Iwona Słaby-Góral

ANALIZA MOŻLIWOŚCI FUNKCJONALNEGO WPROWADZANIA WYBRANYCH FORM DEKLINACYJNYCH (NA PODSTAWIE NARZĘDNIKA I MIEJSCOWNIKA) W GRUPACH STUDENTÓW CUDZOZIEMCÓW UCZĄCYCH SIĘ JĘZYKA POLSKIEGO

WSTĘP

W niniejszej pracy są przedstawione wybrane zagadnienia z przygotowywanej rozprawy doktorskiej pt: *Analiza możliwości funkcjonalnego prezentowania polskich form deklinacyjnych i koniugacyjnych*, w której autorka chciałaby pokazać, jak w sposób zwięzły, maksymalnie uproszczony i zgodny z zasadami polskiej gramatyki opisowej, acz odbiegający od jej tradycyjnej formy dość daleko, można zaprezentować cudzoziemcom wybrane zagadnienia z pogranicza fleksji i syntaktyki, tak by po kilku miesiącach nauki języka polskiego osiągnęli podstawowe sprawności nauczania.

Praca nie zawiera modeli ćwiczeń wdrażających ani transferowych ograniczając się jedynie do zaprezentowania koncepcji, w jaki sposób można ułatwić cudzoziemcowi naukę języka polskiego spoglądając na ten język jego oczyma, tzn. szukając przede wszystkim odpowiedzi na podstawowe pytania: po co istnieją formy fleksyjne, czemu służą, co oznaczają i kiedy pojawiają się w języku.

W pracy poruszając podstawowe pytanie metodyki nauczania **co i jak** nie ustosunkowano się do nader istotnego zagadnienia – **kiedy i dla kogo**, gdyż przedstawione w tak uproszczony sposób zagadnienia gramatyczne łatwo jest modyfikować wzbogacając je dodatkowymi informacjami o języku i ustalając kolejność wprowadzania materiału gramatycznego w zależności od potrzeb i możliwości przyszłych użytkowników języka polskiego.

Praca nie posiada bibliografii, gdyż jako streszczenie koncepcji autorskiej nie ustosunkowuje się do istniejących gramatyk i metodyk nauczania języka jako obcego.

NARZĘDNIK I MIEJSCOWNIK – REKCJA CZASOWNIKÓW STATYCZNYCH

Poważny problem dla studentów, którzy poznali już podstawowe funkcje dopełniacza i biernika w języku polskim i przy okazji prezentowania użycia tych form deklinacyjnych zetknęli się, między innymi, z kategorią czasowników ruchu oraz z przyimkami rządzącymi dopełniaczem (*iść do, od, z*) a szczególnie z przyimkami rządzącymi biernikiem (*iść na, po, zejść pod, wejść nad, wyjść za, włożyć pod, wybiec przed, położyć między*) będzie stanowić wprowadzenie tych samych przyimków rządzących tym razem innymi przypadkami.

Aby uzmysłowić studentowi, czym są Narzędnik i Miejscownik (w odróżnieniu od Biernika i Dopełniacza) w języku polskim można, zdaniem autorki, uciec się do uproszczonego wyodrębnienia dwóch grup czasowników: grupy czasowników statycznych i grupy czasowników dynamicznych. Czasowniki statyczne to takie, które nazywają trwanie w określonej pozycji w danym miejscu, które nie ulega zmianie bądź poruszanie się w ściśle określonym miejscu, które również zmianie nigdy nie ulegnie. Tak więc grupa czasowników statycznych obejmowałaby wszystkie czasowniki pozycyjne (*leżeć, siedzieć, wisieć, stać, znajdować się, być, egzystować, odpoczywać, wylegiwać się ... nad, pod, przed, za, między, na, w, przy*) oraz te czasowniki ruchu, które poprzez swoje połączenie z przyimkiem rządzącym Narzędnikiem lub Miejscownikiem nie powodują zmiany miejsca (*chodzić, iść, spacerować, biegać ... po, nad, pod, przed, za, na, w*). Deklinacyjnymi formami statycznymi nazwalibyśmy więc Narzędnik i Miejscownik. Natomiast czasowniki dynamiczne to te, które oznaczają ruch łączący się zawsze ze zmianą miejsca (*wyjść z, odejść od, wejść do, pójść na, przyjść po, położyć pod, siadać na*). Deklinacyjnymi formami dynamicznymi nazwalibyśmy więc Dopełniacz i Biernik.

Podkreślić należy, że jeden i ten sam czasownik ruchu może należeć do obu grup w zależności od tego, czy nastąpi zmiana miejsca (*wejść na górę, wyjść przed dom* – w takim użyciu będzie pełnił funkcję czasownika dynamicznego, gdyż nazwie przemieszczanie się bądź przemieszczenie się **skądś dokądś** – z jednego miejsca do innego) czy też miejsce, mimo ruchu włożonego w wykonywanie akcji, nie ulegnie zmianie, będzie **trwale** (*chodzić po klasie, iść ulicą, parkiem, lasem, biegać na plaży*

– w takim użyciu będzie pełnić funkcję czasownika statycznego, gdyż nazwie przemieszczanie się w obrębie jednego i tego samego miejsca).

Dokonanie podziału czasowników na statyczne i dynamiczne, dokładne wyjaśnienie, jakie znaczenie przyjmuje czasownik w połączeniu z przyimkiem, który rządzi przypadkami dynamicznymi – jak nazwaliśmy Biernik i Dopełniacz – oraz przypadkami statycznymi – jak nazwaliśmy Narzędnik i Miejscownik – pozwoli studentom lepiej rozumieć i wykorzystać¹ logikę i harmonię języka polskiego, gdzie formy fleksyjne mają ściśle określone znaczenie i pojawiają się w konkretnych sytuacjach, by nazwać rzeczywistość pozajęzykową, by wyrazić świadomość mówiącego i przekazać maksymalnie dokładną informację słuchaczowi, by „odpowiednie dać rzeczy słowo”.

Umieszczenie Narzędnika i Miejscownika w grupie deklinacyjnych form statycznych nie wyczerpuje, oczywiście, możliwości ich znaczeń, dotyka bowiem tylko niektórych funkcji tych przypadków. Przyjrzyjmy się możliwości takiego „kompleksowego” wprowadzenia Narzędnika i Miejscownika w kategoriach gramatycznych, semantycznych i pragmatycznych (nie wyodrębniwszy ich przedtem, a więc mieszając ze sobą w celu maksymalnego uproszczenia języka, by stał się jasny, zrozumiały i komunikatywny dla uczącego się), by poinformować studentów o podstawowych funkcjach tych przypadków w języku polskim i ułatwić im zrozumienie używania ich.

NARZĘDNIK

Po prezentacji końcówek gramatycznych Narzędnika², pozwalających studentom na użycie go w ćwiczeniach wdrażających i transferowych, dokonanej w najprostszy sposób:

¹ Zrozumieć język i wykorzystać wiedzę o nim pozwoli studentowi dopiero pełne, choć uproszczone omówienie wszystkich form deklinacyjnych i koniugacyjnych języka polskiego.

² Przy prezentacji końcówek gramatycznych każdego przypadku liczebnik główny pokazany jest w postaci pełnej, gdyż sprawia on uczącym się największe kłopoty. Przy pokazywaniu kolejnych form nie omawia się już oboczności, które zostały pokazane wcześniej. Wraca się do nich prezentując przykłady w ćwiczeniach.

Liczba	Rodzaj	Końcówki rzeczowników	Końcówki przymiotników, zaimków, liczebników porządkowych	Liczebniki główne
lp.	ż	-ą	-ą	<i>jedną</i>
	m	-em	-ym// -im	<i>jednym</i>
	n			
lmn.	nmos	(-a) -mi	-ymi// -imi	<i>dwoma// dwiema trzema czterema pięciora -oma</i>
	mos			

oraz po prezentacji zaimków osobowych³ i zwrotnego zaimka osobowego pozwalających na wzbogacenie języka o te formy i możliwość porównania ich z końcówkami deklinacji przymiotnikowo-zaimkowej:

	MIANOWNIK	NARZĘDNIK	
1.	<i>ja</i> – <i>mną</i> ,	----, ----,	} <i>sobą</i>
2.	<i>ty</i> – <i>tobą</i> ,	----, ----,	
3.	<i>ona</i> – <i>nią</i> ,	----, ----,	
	<i>on</i> – <i>nim</i> ,	----, ----,	
	<i>ono</i>		
1.	<i>my</i> – <i>nami</i> ,	----, ----,	
2.	<i>wy</i> – <i>wami</i> ,	----, ----,	
3.	<i>one</i> – <i>nimi</i> ,	----, ----,	
	<i>oni</i>		

spróbujmy postawić pytania: kiedy Narzędnik występuje w języku polskim oraz co oznacza dla nadawcy i odbiorcy komunikatu językowego.

Odpowiadając na tak prosto postawione pytania omówimy podstawowe funkcje Narzędnika:

1. Występując po czasownikach: *być*, *stać się*, *zostać* **oznacza** zawód, narodowość, stopień pokrewieństwa i powinowactwa oraz rolę, jaką spełnia podmiot czy dopełnienie bliższe (*Martin jest Węgrem. Kowalski zostanie lekarzem. Julia była siostrą przyrodną poety. Maria stanie się w niedalekiej przyszłości wspaniałą kierowniczką. Kuba jest wyspą. Warszawa została stolicą Polski. Obserwował Anię stojącą się kobietą*). Ważność takiej roli,

³ Przedstawia się formy: słabą, silną i formy zaimków osobowych występujące po przyimkach bądź ich brak, jak to ma miejsce w przypadku Narzędnika.

zawodu, narodowości itp. podkreślamy sytuując często Narzędnik w pierwszej pozycji w zdaniu: *Źródłem wiedzy są książki. Wybrańcem jej serca został młody Fryderyk*;

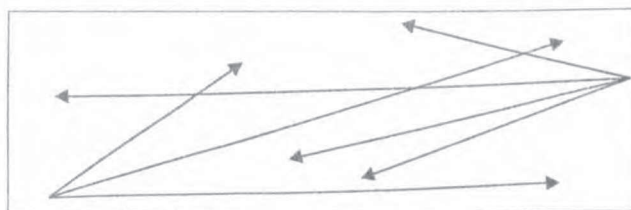
2. **Oznacza** maszynę, narzędzie lub substancję, które pomagają przy wykonywaniu jakiejś czynności (*jechać samochodem, tramwajem⁴, lecieć samolotem, wbijać gwóźdź młotkiem, smarować chleb nożem, masłem, dżemem, malować pędzlem, lakierem, pisać kredą*);

3. Występuje po czasownikach: *interesować się, opiekować się, zajmować się, nazywać, kierować, zachwycać się* i in.⁵;

4. Występuje po przyimkach: *za, przed, pod, nad, między* (por. dywagacje na temat możliwości podziału czasowników na statyczne i dynamiczne) oraz po przyimku *z*, przyimki: *za, przed, pod, nad, między* **oznaczają** trwanie lub przemieszczanie się w obrębie jednego miejsca, dodatkowo przyimki *przed* i *między* mogą oznaczać czas (*przed obiadem, między czwartą a piątą*), a przyimek *nad* w połączeniu z rzeczownikiem oznaczającym „wodę” w geografii zmienia swoje znaczenie na – *blisko, przy, obok* (*Warszawa leży nad Wisłą. Państwo Kowalscy mieszkają nad morzem, oceanem, kanałem, zatoką, rzeką, stawem* itd.) Przyimek *z* oznacza kontakt kogoś czegoś z kimś czymś (*kawa z mlekiem, mężczyzna z teczką, rozmowa z Krakowem*) lub uczucia towarzyszące wykonywaniu jakiejś czynności (*robił to z zachwytem, z zapalem godnym lepszej sprawy*). Należałoby zaznaczyć, że w wypadku uczuć ogarniających bez reszty (a nie jedynie towarzyszących) używamy innych form (np. *w pośpiechu, w euforii, w podnieceniu*);

5. Występuje po czasownikach połączonych z przyimkiem narzędnikowym (*rozmawiać z, graniczyć z, dyskutować z, mówić z, kontaktować się z, myśleć nad, zastanawiać się nad, dyskutować nad* itp.);

6. **Oznacza** „drogę” (bez zmiany miejsca), która odbywa się po liniach prostych (którędy? *tędy, tą drogą, ulicą, lasem, parkiem*) i którą można by przedstawić na następującym schemacie:

⁴ Przykłady typu: *jechać na rowerze, robić na drutach, pisać na maszynie* – zostaną omówione przy funkcjach Miejscownika w języku polskim.

⁵ Chodzi o to, by studentom jasno uzmysłowić, że jest jakaś specjalna grupa czasowników łączących się tylko i bezpośrednio z Narzędnikiem. Omawianie problemów rekcji i dopełnień bliższych jest zbyt trudne dla większości słuchaczy.

7. **Oznacza** czas nazwany niekiedy samym rzeczownikiem (*wiosną, latem, zimą, jesienią, nocą, wieczorem*), gdy dotyczy to pór roku oraz pór dnia, jednak najczęściej do rzeczownika należy dodać przymiotnik w funkcji przydawki (*późnym popołudniem, wczesnym rankiem* itp.).

MIEJSCOWNIK

Oto prezentacja końcówek gramatycznych Miejscownika⁶ pozwalających na używanie tej formy:

-ba -b -bo -b' — -biu —————> -bie	-ca (-c) — -cy -c -co —————> -cu	-cza (-cz) — -czy -cz -czo (-cze) —————> -czu
-da -d -do —————> -dzie	-dza —————> -dzy -dz -dzo —————> -dzu	-dża —————> -dży -dź -dżo (-dże) —————> -dżu
-fa -f -fo -f' — -fiu —————> -fie	-ga —————> -dze -g -go —————> -gu	-cha —————> -sze -ch (-h) -cho —————> -chu
-ja —————> -ji -j -jo (-je) —————> -ju	-ka —————> -ce -k -ko —————> -ku	-la —————> -li -l -le —————> -lu
-la -l -ło —————> -le	-ma -m -mo -m' — -miu —————> -mie (w domu!)	-ma -n -no —————> -nie (o panu!) (o synu!)
-pa -p -po -p' — -piu —————> -pie	-ra -r -ro —————> -rze	-rza —————> -rzy -rz -rze —————> -rzu

⁶ Końcówki rzeczowników w Miejscowniku muszą być, zdaniem autorki, pokazane wraz z alternacją spółgłoski poprzedzającej.

<p>-sa -s -so</p> <p>→ -sie</p>	<p>-sza — -szy -sz — -szu -szo (-sze) — -szu</p>	<p>-ta -t -to</p> <p>→ -cie</p>
<p>-wa -w -wo -w' — -wiu</p> <p>→ -wie</p>	<p>-za -z -zo</p> <p>→ -zie</p>	<p>-za — -ży -ż — -żu -że — -żu</p>

Osobno można pokazać końcówki miękkie: dla rodzaju żeńskiego w następujący sposób *-ia* — *-i* (*-ii*), *-' — -i* i dla rodzaju męskiego i nijakiego w następujący sposób:

Końcówki deklinacji przymiotnikowo-zaimkowej pokażemy dla Miejscownika w sposób tradycyjny:

Liczba	Rodzaj	Końcówki przymiotników, zaimków liczebników porządkowych	Liczebniki główne
lp.	ż	-ej	<i>jednej</i>
	m	-ym// -im	<i>jednym</i>
	n		
lmn.	nmos	-ych// -ich	<i>dwóch trzech czterech pięciu -u</i>
	mos		

Prezentujemy również zaimki osobowe, by porównać je z końcówkami zaimków osobowo-rodzajowych deklinacji przymiotnikowo-zaimkowej: